

Marek Karczewski

Któż jest podobny do bestii...? (Ap 13,4) : struktury władzy między historią i prorocstwem w Ap 13

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 41/1, 10-20

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. MAREK KARCZEWSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KTÓŻ JEST PODOBNY DO BESTII...? (Ap 13,4). STRUKTURY WŁADZY MIĘDZY HISTORIĄ I PROROCTWEM W Ap 13

Wstęp

Wizja dwóch Bestii z Ap 13, które wychodzą z morza i ziemi, by realizować plany Smoka, wydaje się być mocno zakotwiczona w realiach historycznych *Sitz im Leben* autora i pierwszych odbiorców Apokalipsy św. Jana. Jej tło stanowi wyjątkowa konfrontacja, którą musiało podjąć młode chrześcijaństwo, rozwijając się w realiach historycznych Imperium Rzymskiego. Czy jednak apokaliptyczne wezwanie do słuchania: εἴ τις ἔχει οὖς ἀκουσάτω (Ap 13,9), umieszczone w dramatycznym kontekście agresywnego ataku Bestii na wyznawców chrześcijaństwa, przestało być aktualne? Poniższy artykuł jest zaproszeniem do dyskusji na temat profetycznego wymiaru Ap, pod kątem aktualności zawartych w niej treści teologicznych. Tekst Ap 13 wydaje się być właściwym terenem do podjęcia tego typu rozważań. Łączy bowiem w sobie historię i prorocтво. Jawią się zatem fundamentalne pytania: czy współczesny chrześcijanin żyjący w Holandii, Brazylii, Stanach Zjednoczonych, Chinach lub innym zakątku współczesnego świata znajduje w tym tekście treści aktualne? Czy mogą okazać się pomocne w zrozumieniu rzeczywistości, która nas otacza?

Teologia Ap 13 – dylemat hermeneutyczny

Rozdział 13. księgi Apokalipsy św. Jana pobudza umysły kolejnych pokoleń egzegetów, prowokując do poszukiwania właściwych założeń hermeneutycznych, które pozwoliłyby ogarnąć jak najwięcej z zawartej w nim niezwykle bogatej treści. Proponowane są różnorakie sposoby interpretacji. W dziejach chrześcijaństwa nie brakowało i nadal nie brakuje prób identyfikacji Bestii z Ap 13 (por. Ap 17-18) z konkretnymi strukturami kościelnymi czy wydarzeniami z historii świata (*Kirchen-* lub *Weltgeschichtlich*)¹. Metoda ta bywa propagowana w kontek-

¹ Klasycznym przykładem są poglądy Joachima da Fiore. Zob. tenże, *Enchiridion*, 334-361, w: A. Tagliapietra, *Gioacchino da Fiore sull'Apocalisse*, Milano 1994, s. 154-156. Zob. C. Brütsch, *La*

ście polemiki międzykonfesyjnej, szczególnie przez bardziej radykalne grupy religijne².

Jedną z metod lektury teologicznej Ap 13 jest tzw. interpretacja eschatologiczna (*Endgeschichtlich*)³. W jej świetle Ap 13 zawiera zapowiedź niezwykle wydarzeń i prześladowań, które wydarzą się w końcu czasów. Niektórzy widzą w Ap 13 swoistą, zakorzenioną w realiach historycznych metahistorię, zakładając, że przesłanie Ap nie wyczerpuje się w kontekście jej *Sitz im Leben*⁴. Jednakże te zwrócone ku przyszłości filozofie interpretacji tekstu Ap 13 znajdują współcześnie coraz mniejsze uznanie. Rozpowszechnioną metodą lektury Ap 13 stała się natomiast interpretacja historyczno-krytyczna, koncentrująca się na wyjaśnieniu znaczenia Ap 13 we właściwym dla czasu powstania Ap kontekście historycznym (*Zeitgeschichtlich*). Interpretacja historyczno-krytyczna, opierająca się na osiągnięciach z zakresu historii form literackich, historii religii czy tradycji, wydaje się być najbardziej logiczna i efektywna⁵. Pojawiają się jednak pytania, które być może nie mają wielkiego znaczenia dla filologa czy historyka, ale mogą nurtować egzegetę-teologa. Czy sama tradycyjno-historyczna dekodifikacja symboli oraz odniesienie ich do prawdopodobnych realiów historyczno-społecznych funkcjonowania chrześcijaństwa w Azji Mniejszej w I w. po Chrystusie jest wystarczające? Czy Apokalipsa jest tylko jednym z wielu starożytnych pism, świadectwem odległej kulturowo rzeczywistości, która minęła, by nie wrócić więcej⁶? Coraz większa liczba autorów sugeruje, że jest inaczej⁷.

Clarté de l'Apocalypse de l'Apocalypse, Genève 1966⁵, s. 437. Szerszy krąg literatury omawia E. Schüssler Fiorenza, *Apocalisse. Visione di un mondo giusto*, Biblioteca biblica 16, Brescia 1994, s. 18-22.

² Zob. E. White, *Wielki bój*, Warszawa 1984, s. 339-356. O podobnych poglądach wspomina G.K. Beale, *The Book of Revelation*, Grand Rapids - Cambridge 1999, s. 707.

³ Zob. J. López, *La figura de la Bestia entre historia y profecía*, Tesi Gregoriana 39, Roma 1998, s. 17. Eschatologia jest uważana za najważniejszy temat Ap. Zob. P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean*, Commentaire du Nouveau Testament XVI. Deuxième série, Genève 2000, s. 31-35. Podobnie sądzi G. Biguzzi, *L'Eschatologia nell'Apocalisse*, w: *Novissimi nella Bibbia*, red. G. Bortone, L'Aquila 1999, s. 251-252.

⁴ E. Lohmeyer, *Offenbarung des Johannes*, Handkommentar zum Neuen Testament 16, Tübingen 1970³, s. 116; J. Sweet, *Revelation*, London 1979, s. 207; Ch.H. Giblin, *Apocalisse*, Roma 1993, s. 99.

⁵ C. Brütsch, *La Clarté de l'Apocalypse*, s. 435-440; J. López, *La figura de la Bestia...*, s. 152.

⁶ Dla niektórych kluczową rolę w tworzeniu symboli Ap odgrywała konfrontacja z kulturą imperialną. Zob. D.L. Barr, *The Lamb Who Looks Like a Dragon? Characterizing Jesus in John's Apocalypse*, w: *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politics in the Book of Revelation*, red. D.L. Barr, Symposium Series 39, Atlanta 2006, s. 206-210.

⁷ C. Berdinan, *La dimension socio-politica del mensaje teologico del Apocalipsis*, Tesi Gregoriana 11, Roma 1996, s. 71. Podobnie D. Kotecki, *Duch Święty w świetle Apokalipsy św. Jana*, Rozprawy i Studia Biblijne 26, Warszawa 2006, s. 482-488. Kwestie wpływu Ap na współczesną kulturę podejmuje także D.L. Barr, *Beyond Genre: The Expectations of Apocalypse*, w: *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politics in the Book of Revelation*, Symposium Series 39, Atlanta 2006, s. 87-89.

Ap 13 a rzeczywistość historyczna

Wobec kultu imperium

Według dość powszechnie panującej opinii, Ap 13 stanowi swoistą ilustrację dramatycznej sytuacji, którą przeżywali pierwsi chrześcijanie w czasie rozwijających się kultów imperialnych, związanych z deifikacją struktur cesarstwa rzymskiego⁸. Proces deifikacji i, co za tym idzie, absolutyzacji struktur państwowych miał rozwijać się głównie w dwóch kierunkach⁹. Za pierwszy i podstawowy uważa się przypisywanie godności boskiej osobie cesarza. Cesarz nosiłby tytuł *Dominus ac Deus*, pan i bóg¹⁰. Nurt drugi dotyczył miał celowego upowszechniania w całym imperium kultu bogini Romy, patronki miasta Rzymu. W symbolicznych rysach pierwszej Bestii, która domaga się adoracji, zastrzeżonej tylko Bogu, uwidacznia się imperium, które bałwochwälczo domaga się dla siebie szacunku i czci boskiej¹¹. Konfrontacja z kultem cezara miałyby być głównym motywem prześladowań chrześcijan, do których odnosi się Ap 13. Bałwochwälcze aspiracje Rzymu miały stanowić dla chrześcijan niezwykle zagrożenie, ponieważ niepodporządkowanie się im prowadzić mogło do utraty życia. Opinia na temat zależności treści Ap 13 od warunków socjospołecznych i religijnych okresu prześladowań przez wiele lat nie była negowana i stanowiła jasną odpowiedź na pytanie o motywy umieszczenia w Ap 13 konkretnych treści polemicznych. Obecnie jednak coraz częściej podaje się wątpliwość faktyczne powiązanie tekstu Ap 13 z sytuacją prześladowań i walki z kultem cesarza¹². Nie ma całkowitej pewności, że rzeczywiście pod koniec I w. cesarz wymagał od swoich poddanych uznawania go za boga i że prześladowania chrześcijan mogły wpływać na autora Ap. Nierzadko uważa się, że w przypuszczalnym okresie redagowania Ap w ogóle nie było prześladowań¹³.

Nero Redivivus?

Bestia z ziemi wprawia w podziw mieszkańców ziemi, kiedy jedna z jej głów, śmiertelne zraniona, zostaje w cudowny sposób uzdrowiona. Motyw ten, w rozpowszechnionej wśród komentatorów Ap opinii, miałby odnosić się do funkcjonują-

⁸ Zob. W. Popielewski, *Alleluja! Liturgia godów Baranka eschatologicznym zwycięstwem Boga (Ap 19, 1-8)*, Studia Biblica 1, Kielce 2001, s. 84-108.

⁹ J. Sweet, *Revelation...*, s. 207-209.

¹⁰ Zob. U.B. Müller, *Die Offenbarung des Johannes*, Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament 19, Gütersloh - Würzburg 1995², s. 257-260. Niektórzy podają w wątpliwość możliwość bezpośredniej deifikacji cesarza jeszcze za jego życia. Zob. P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 53. Wątpliwości co do zasadności tej tezy wyraża D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 36-37.

¹¹ Zob. H. Ulland, *Die Vision als Radikalisierung der Wirklichkeit in der Apokalypse des Johannes*, Texte und Arbeiten zum neutestamentlichen Zeitalter 21, Tübingen 1997, s. 78.

¹² E. Wipszycka, *Prześladowanie w państwie rzymskim*, w: *Męczennicy*, Ojcowie żywi IX, opr. M. Starowieyski-E. Wipszycka, Kraków 1991, s. 27.

¹³ D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 33-34.

cej w środowisku rzymskim legendy związanej z tajemniczym losem Nerona (por. Ap 17,8). W świetle tej legendy, określanej jako *Nero Redivivus* (lub *Nero Redux*)¹⁴, Nero obalony w wyniku puczu wojskowego w 68 r. tak naprawdę nie popełnił samobójstwa, ale schronił się poza granicami imperium na terytorium Partów, z którymi Rzymianie toczyli nieskuteczne wojny i którzy należeli do ich najpoważniejszych przeciwników militarnych. Legenda zapowiadała tryumfalny powrót rzekomo nieżyjącego Nerona na czele armii Partów¹⁵ do Rzymu i ponowne sięgnięcie po tron cesarski¹⁶. Źródła historyczne zdają się poświadczać popularność tej legendy¹⁷. Propozycja powiązania Ap 13 z *Nero Redivivus* jest często wspierana przez próbę gematrycznego wyjaśnienia tajemniczej liczby Bestii z Ap 13,18. Tajemnicza liczba 666, według sporej części egzegetów, odnosi się właśnie do cesarza Nerona, ponieważ jest zaszyfrowanym wyrażeniem hebrajskim *nron qsr* – *Neron Caesar*¹⁸. Prawdopodobieństwo tak ścisłego powiązania Bestii z Ap 13 z konkretnym cesarzem, nawet przyjmując symboliczny wymiar tego faktu, nie może zostać całkowicie potwierdzone co najmniej z trzech powodów. W wersji tekstu zawartej w Kodeksie Efrema (C) występuje liczba 616¹⁹, co zaburza jednolity sposób lektury tego istotnego tekstu²⁰. Jeszcze poważniejsze wątpliwości zdaje się budzić sposób zapisu słowa *qsr*, które według niektórych jest błędne, ponieważ w *scriptio plena* powinien zawierać literę *Y*. Według tej interpretacji liczba 666 odnosiłaby się do cesarza Nerwy. Trzecim decydującym argumentem utrudniającym przyjęcie hipotezy o związku liczby 666 z Neronem jest fakt, że sami pierwsi pisarze kościelni wyrażali w tej kwestii różne opinie²¹, a niektórzy wprost podawali w wątpliwość możliwość prostej identyfikacji osoby oznaczonej liczbą 666²². Wydaje się, że powyższe argumenty rzucają cień na zbyt pospieszne i jednostronne łącze-

¹⁴ Zob. A. Yabro Collins, *The Combat Myth in the Book of Revelation*, Harvard Dissertation in Religion 9, Missoula 1976, s. 176-183; D.E. Aune, *Revelation 6-16*, World Biblical Commentary 52b, Nashville 1998, s. 737-740.

¹⁵ O związkach Nerona z Partami w Żywotach XII Cezarów wspomina Swetoniusz, *Vita Neronis* 57, w: C. Suetonius Tranquillus, *De vita XII Caesarum*, opr. Maximilian Ihm-J.C. Rolfe, Cambridge - London 1913-1914, s. 185-186.

¹⁶ Zob. D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 74-75.

¹⁷ Jak podaje Tacyt, już w rok po śmierci prawdziwego Nerona pojawił się fałszywy, natomiast po dziesięciu latach inny Neron pojawił się u Partów. (J. Sweet, *Revelation...*, s. 209).

¹⁸ Sposób decyfracji przy użyciu wyrażanych za pomocą liter cyfr hebrajskich jest następujący: nun (50) + resz (200) + waw (6) + nun (50) + qof (100) + sameq (60) + resz (200) = 666. Zwolenników tej interpretacji oraz osobiste zastrzeżenia prezentuje U.B. Müller (*Die Offenbarung des Johannes*, s. 257).

¹⁹ Według niektórych, liczba ta mogłaby wskazywać na Kaligulę. Zob. U.B. Müller, *Die Offenbarung des Johannes...*, s. 256. Te i inne propozycje (Trajan, Wespazjan) omawia D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 75.

²⁰ Wersja przyjęta w wydaniach krytycznych bazuje przede wszystkim na Kodeksie Aleksandryjskim oraz Papirusie 47, Kodeksie 047 i manuskryptach bizantyjskich. W jednym z kodeksów (2344) pojawia się liczba 665.

²¹ Zob. J. Ernst, *Die eschatologischen Gegenspieler in den Schriften des Neuen Testaments*, Biblische Untersuchungen 3, Göttingen 1967, s. 141-145.

²² Zob. J. Sweet, *Revelation...*, s. 218. Za interpretacją symboliczną opowiada się G.K. Beale (*The Book of Revelation...*, s. 718-728).

nie symbolu Antychrysta z konkretną postacią historyczną oraz poważnie osłabiają²³ hipotezę o wpływie legendy *Nero Redivivus* na treść Ap.

Specyfika historyczno-religijna Azji Mniejszej

W badaniach historycznych dotyczących specyfiki religijności mieszkańców Azji Mniejszej pojawia się sugestia, iż jej ślady znajdujemy również w Ap 13²⁴. Ma ona wyrażać się między innymi w ewidentnej nadgorliwości funkcjonariuszy państwowych we wprowadzaniu kultów imperialnych²⁵ z kultem cesarza na czele oraz w naturalnej, opartej na wcześniejszej tradycji, oddolnej skłonności do idealizowania władców²⁶. Napięcie wywołane indoktrynacją miałyby pobrzmiwać w Listach do Kościołów. Tytuły tych listów wskazują jasno na wspólnoty kościelne z obszaru Azji Mniejszej i potwierdzają szczególnie związek autora i pierwotnych odbiorców Ap właśnie z tym terenem²⁷. Treść Ap 13 w przypadku skrajnych interpretacji miałyby wskazywać na konkretnych urzędników, żydowskich lub pogańskich przywódców religijnych, występujących twardo przeciwko chrześcijaństwu²⁸. Chrześcijaństwo miałyby być prześladowane przez regionalne struktury państwowe. W kontekście szerszym, podkreślenie specyfiki sytuacji społeczno-religijnej w Azji Mniejszej jest próbą przewyciężenia kryzysu klasycznych teorii mówiących o martyrologii chrześcijan, która jednak z punktu widzenia historycznego nie została jasno potwierdzona²⁹.

Proroctwo w Ap 13

Ap 13 na tle tradycji prorockiej

Ap jest zakorzeniona w Starym Testamencie w sposób zupełnie nieporównywalny do żadnej innej księgi Nowego Testamentu. Pierwszorzędne znaczenie odgrywają księgi prorockie, a pośród nich Ezechiela, Izajasza i Daniela³⁰. Żaden poważny egzegeta nie może także nie dostrzec szczególnego związku Ap 13 z teks-

²³ Do takich wniosków dochodzi H. Ulland, *Die Vision...*, s. 249-250.

²⁴ O specyficznym związku mitologii, będącej fundamentem Ap 12 oraz Ap 13, w kontekście specyficznej religijności w Azji Mniejszej mówi J.W. van Henten (*Dragon Myth and Imperial Ideology in Revelation 12-13*, w: *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politics in the Book of Revelation*, Symposium Series 39, Atlanta 2006, s. 181-203).

²⁵ Zob. E. Schüssler Fiorenza, *Apocalisse...*, s. 71.

²⁶ U.B. Müller, *Die Offenbarung des Johannes...*, s. 110; H. Ulland, *Die Vision...*, s. 83-84; D.E. Aune, *Revelation 6-16...*, s. 733.

²⁷ Prawdą jest, że sześć z siedmiu miast wymienionych w Ap 2-3 związanych było z formami kultu imperialnego (oprócz Tiatry). Zob. D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 40.

²⁸ Zob. J. Sweet, *Revelation...*, s. 217.

²⁹ Zob. D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 40.

³⁰ Wpływ literatury prorockiej omawia B. Kowalski (*Die Rezeption des Propheten Ezechiel in der Offenbarung des Johannes*, Stuttgarter Biblische Beiträge 52, Stuttgart 2004, s. 28-52). Zob. także S. Moyise, *The Old Testament in the New. An Introduction*, London - New York 2004², s. 117-127.

tami księgi proroka Daniela. Według ogólnie akceptowanej opinii, 2/3 treści Ap 13 wiąże się ściśle z Dn 7,1-8.15-28; 11,36³¹. Szczególne, symboliczno-historyczne znaczenie wizji czterech Bestii u Dn z pewnością ułatwia analogiczne powiązanie Bestii z Ap 13 z rzeczywistością imperialną³². Wskazuje się także na swoistą transformację języka prorockiego, która dokonała się w Ap 13,10³³. Nowe przesłanie, które proklamuje autor Ap przy użyciu oryginalnie przetworzonych symboli, zdaje się dotyczyć nie tylko minionego okresu historycznego, ale posiada właściwą tekstom prorockim aktualność³⁴. Ap 13 stanowi prorocstwo, które pozostaje w ścisłym związku z Ap 17 oraz zapowiedzią ostatecznego zwycięstwa nad Bestiami w czasach ostatecznych (Ap 19,11-21; 20,7-10). Perspektywa czasu działania Bestii jest proporcjonalna do czasu działania ich „ojca” wielkiego Smoka – szatana³⁵. Wydaje się zatem, że z perspektywy typowo teologicznej apokaliptyczno-prorockie symbole Bestii odnoszą się do rzeczywistości, które przynależą do tzw. krótkiego czasu działania szatana (por. Ap 12,12). Nie zmieni tego nawet parodiowanie największych proroków Boga³⁶. Koniec wpływów szatana wyznaczy paruzja i ostateczna rozprawa Mesjasza ze złem. Zachowanie właściwej perspektywy teologicznej jest konieczne, aby przezwyciężyć panujący wciąż bardzo statyczny, typowo historyczno-literacki pogląd traktujący Ap jako swoistą matrycę wydarzeń z odległej epoki.

Pytanie o mądrość

Istotną wskazówkę dla Czytelnika, dotyczącą kierunku interpretacji Ap 13, stanowią bardzo wyraźne odniesienia sapiencjalne (Ap 13,9³⁷. 18³⁸). W kontekście profetycznego wymiaru Ap nabierają one szczególnego znaczenia, ponieważ nie tylko stanowią zaproszenie do podjęcia zintensyfikowanego wysiłku intelektualnego, ale są zachętą do podjęcia współpracy z Duchem Świętym (por. Ap 2,7). Właściwe dla Ap globalne spojrzenie na rzeczywistość, obejmującą – obok świata ludzkiego – całą, bardzo aktywną sferę nieba oraz przestrzeń, sprawia, że również symbole

³¹ Zob. G.K. Beale, *The Book of Revelation...*, s. 685-696, 728-730.

³² „Les bêtes de Daniel qui symbolisent quatre royaumes hostiles à Dieu et aux siens sortent de la grand mer”. (P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 310).

³³ Na podstawie Jr 15,2. Zob. J. López, *La figura de la Bestia...*, s. 179.

³⁴ U. Vanni, *L'Apocalisse. Ermeneutica, esegesi, teologia*, Supplementi alla Rivista Biblica 17, Bologna 1988, s. 33.

³⁵ Najpierw pojawia się Smok, potem Bestie. W odwrotnej kolejności znikną ostatecznie ze świata ludzi. Por. Ap 19, 20; 20,10.

³⁶ Ap 13,13: καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῆ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνειν εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Imitacja Eliasza ma w konsekwencji zdeprecjonować autentyczne posłannictwo proroków. Zob. U.B. Müller, *Die Offenbarung des Johannes...*, s. 254.

³⁷ Formuła wezwania do słuchania (tzw. Weckruf) jest typowa dla Listów do Kościołów (por. Ap 2,7.11.17, itd.), gdzie pojawia się w nieco zmienionej formie podkreślającej aktywne działanie Ducha Świętego w historii. Wyraża skierowaną do słuchaczy Ap zachętę do działania według otrzymanego przesłania w konkretnej sytuacji historycznej (por. Ap 17,1-18). Zob. P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 318.

³⁸ Ap 13,18: Ὡδὲ ἡ σοφία ἐστίν. Prawdziwa mądrość jest darem duchowym, (P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 327).

Bestii mogą być postrzegane jako część tej całości³⁹. Refleksja mądrościowa jest warunkiem dotarcia do autentycznego przekazu profetycznego wyrażonego w symbolach Ap⁴⁰. Coraz częściej teologowie biblijni analizujący Ap wskazują na możliwy poliwalentny charakter wielu symboli zawartych w tej księdze. Czy jest możliwa poliwalencja symboli Bestii z Ap 13⁴¹? Wydaje się, iż jest możliwa, jeśli się przyjmie, że podobnie jak niektóre inne symbole (aniołowie Kościołów, dwudziestu czterech starców) również znaczenie omawianych Bestii nie jest do końca sprecyzowane, uhistorycznione w sposób absolutnie jednoznaczny⁴². Prawdopodobnie symbole Bestii wiążą się z metahistorycznymi schematami działania sił antyboskich. Schematy te, pomimo upływu czasu, nie tracą aktualności.

Wiara w sytuacji zagrożenia – uniwersalne przesłanie teologiczne Ap 13

Szatan niewidoczny i aktywny

Istotną wskazówką pomocną w poszukiwaniu znaczenia teologicznego Bestii z Ap 13 jest ich ścisły związek z figurą Smoka z Ap 12. Po opisie spektakularnej porażki, która jest spowodowana przez zwycięską odkupieńczą mękę i zmartwychwstanie Baranka, Smok staje na brzegu morza, by kontynuować swoją walkę z resztą potomstwa niewiasty (Ap 12,17-18)⁴³. Symboliczne wyłonienie się pierwszej Bestii z morza podkreśla jej buntowniczy, antyboski charakter. Pierwsze przypisane jej atrybuty symboliczne jednoznacznie wskazują na związek ze Smokiem Bestii z morza (Ap 13,1; 17,3)⁴⁴. W Ap 13,2b stwierdza się, że Smok przekazał Bestii swoją moc, tron i wielką władzę⁴⁵. Można więc nazwać Bestię przedstawicielem, agentem, emanacją Smoka⁴⁶. Jedną z głów Bestii śmiertelnie zraniona⁴⁷ zostaje uleczona, co wywołuje podziw mieszkańców ziemi i ubóstwienie najpierw Smoka (Ap 13,4: καὶ προσεκύνησαν⁴⁸ τῷ δράκοντι), ponieważ wszyscy wiedzą, że wła-

³⁹ Interpretacja treści Ap jest zakotwiczona w interpretacji rzeczywistości. Pomaga ujawnić tajemnicę dziejów (zob. Ap 17,7: τὸ μυστήριον).

⁴⁰ U. Vanni, *L'Apocalisse...*, s. 59.

⁴¹ Według przesłanie Ap 13 zachowuje swoją aktualność J. López, (*La figura de la Bestia...*, s. 166).

⁴² Por. U. Vanni, *L'Apocalisse...*, s. 61.

⁴³ Zob. Ap 12,10-12.

⁴⁴ Ta sama liczba głów (7) i rogów (10), różna liczba diademów: Smok – 7, pierwsza Bestia – 10. Również kolejność prezentacji pierszych atrybutów (głowy, rogi) jest różna. Bestia szkarłatna, na której siedzi wielka Nierządnicą, posiada siedem głów i dziesięć rogów. Nie ma wątpliwości, że również apokaliptyczny Babilon jest oparty na władzy Smoka. Na ścisły związek między pierwszą Bestią z Ap 13,1 oraz Bestią szkarłatną z Ap 1,3 wskazuje W. Popielewski (*Alleluja!...*, s. 172-173).

⁴⁵ Ap 13,2: ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν μεγάλην. Widać analogię do treści Ap 12. Tam Bóg posiada tron; potęga i władza są znakiem Mesjasza (w. 5,b; 10). Jest to swoista intronizacja Bestii. (D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 74).

⁴⁶ Zob. W. Popielewski, *Alleluja!...*, s. 301-302. O swoistym „demonicznym synostwie” mówi D. Kotecki (*Duch Święty...*, s. 73).

⁴⁷ Uzdrawienie śmiertelnie zranionej głowy Smoka jest parodią cudu zmartwychwstania Baranka; na szczególną uwagę zasługują także użycie terminu ἐσφαγμένη, który występuje również w Ap 5,6 i wyraża aspekt ofiarny. Por. J. López, *La figura de la Bestia...*, s. 105-106.

⁴⁸ Kult Boga zostaje zastąpiony kultem Bestii. Zob. 14,9,11; 19,20; 20,4; por. 11,1; 19,10.

dza Bestii pochodzi właśnie od niego, a potem także Bestii (καὶ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ)⁴⁹. Towarzyszy temu swoista doksologia, nawiązująca do obecnych w Ap licznych hymnów i doksologii skierowanych ku Bogu i Barankowi⁵⁰. Tym razem chwała jest oddana Bestii. Po prezentacji swojej niezwykłej mocy Bestia przystępuje do walki, która przede wszystkim jest zwrócona przeciwko rzeczywistości boskiej. Walkę z wymiarem boskim prowadzi przy użyciu bluźnierstwa (Ap 13,6)⁵¹. Walkę z wiernymi Bogu na ziemi charakteryzuje symbol miecza, który będzie uderzał gwałtownie, wymagając od chrześcijanina ofiary życia (Ap 13,5-10)⁵². Specjalistą od kultu Bestii z morza jest Bestia z ziemi, określana potem jako Fałszywy Prorok (Ap 16,13; 19,20; 20,10)⁵³. Druga Bestia mówi jak Smok, wykonuje całą władzę pierwszej, czyni wielkie znaki i zwodzi (πλανῶ⁵⁴) mieszkańców ziemi (Ap 13,11-14). Tworzy się swoista anty-Trójca: Smok i jego dwie Bestie⁵⁵. Smok – szatan działa poprzez rzeczywistości ukryte w symbolach Bestii. On jest prawdziwym kierującym, choć działającym z ukrycia⁵⁶. Znaczenie teologiczne figury szatana w Ap zdaje się wybiegać daleko poza proponowany przez niektórych jej oryginalny kontekst polityczno-retoryczny⁵⁷. Nie wyczerpuje się w demonizacji Rzymu czy innych struktur historycznych⁵⁸. Dekodifikacja Smoka, dokonana w Ap 12,9, oraz jego dalsze działania nie pozostawiają złudzeń, że jest on prezentowany jako główna postać negatywna w historii ludzkości⁵⁹. Ponadczasowe przesłanie teologiczne wynikające z Ap 13 jest jasne – szatan może wpływać na historię poprzez struktury władzy, stosując efektywnie społeczne metody, by osiągnąć swoje cele.

Hegemonia struktur władzy

W interpretacji historycznej dwie Bestie z Ap pozostają w ścisłym związku z politycznymi i religijnymi strukturami władzy rzymskiej⁶⁰. Intencjonalne po-

⁴⁹ „L’empire, lorsqu’il demande une soumission religieuse, est décidément satanique”. (P. Prigent, *L’Apocalypse de Saint Jean...*, s. 314).

⁵⁰ O parodii pieśni Mojżesza z Wj 15,11 mówi J. Sweet. (*Revelation...*, s. 210).

⁵¹ Ap 13,6: καὶ ἤνοιξεν τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαις πρὸς τὸν θεὸν βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας. Bluźnierstwa przeciwko Imieniu Boga, jego Przybytkowi i mieszkańcom nieba stanowią w efekcie próbę osłabienia wiary chrześcijan w bliskość Boga oraz jego realny wpływ na historię. Bestia sama uważa się za boga. Zob. P. Prigent, *L’Apocalypse de Saint Jean...*, s. 316.

⁵² J. López, *La figura de la Bestia...*, s. 180.

⁵³ Jako przeciwstawienie i parodię Ducha Świętego widzi ją J. Sweet (*Revelation...*, s. 214).

⁵⁴ Kuszenie, czy zwodzenie to dynamiczna charakterystyka szatana i jego współpracowników, wyrażana w imiesłownie czasu teraźniejszego strony czynnej πλανῶν – „ciągle zwodzący”. Por. Ap 12,9; 20,10.

⁵⁵ D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 71.

⁵⁶ Bardzo trafnie wyraża to, mówiąc o „niewidzialnej tajemnicy Smoka”. D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 73.

⁵⁷ Zob. M. Karczewski, *Teologiczna wizja szatana w Ap 12,3-17*, Studia Warmińskie XLI/XLII (2004-2005), s. 233-246.

⁵⁸ Zob. P. Prigent, *L’Apocalypse de Saint Jean*, s. 311-312.

⁵⁹ Temat tradycji o działającym w imieniu szatana Antychryście omawia D.E. Aune (*Revelation 6-16...*, s. 752-755).

⁶⁰ Zob. J. Sweet, *Revelation...*, s. 208.

wiązanie Bestii z władzą i fałszywym kultem sugeruje także szczególnie symbolika pierwszej Bestii, bazująca na Dn 7. Fałszywy kult, prowadzący do absolutyzacji i diwinizacji struktur władzy, posiada też charakter naśladowania lub raczej parodii autentycznego kultu Boga⁶¹. Motyw bałwochwalczej adoracji struktur władzy, która podejmuje wysiłki, aby poddać swojej kontroli strategiczną część życia społecznego, jaką stanowi handel, jest niezmiernie interesujący. Poczucie samowystarczalności, nadrzędności ekonomii oraz zdecydowanie negatywny stosunek do autorytetu Boga to elementy, które pojawiają się w kontekście działania struktur antyboskich w Ap 13. Nabierają one ewidentnej ostrości w kontekście opisu powstania i upadku wielkiego Babilonu (por. Ap 18,1-24). Fałszywy kult, wyrażony szczególnie w symbolu obrazu⁶² Bestii oraz opieczętowaniu jej zwolenników, jest niezwykle autorytarny, a jego totalitarny charakter wyraża się w chęci fizycznego wyeliminowania wszelkich chrześcijan⁶³. Rodzi się pytanie, czy uprawnione jest przekroczenie historycznego kontekstu Ap i postawienie tezy, że Ap 13 zawiera ponadczasowe przesłanie, skierowane do chrześcijan ostrzeżenie, by zachować zdolność krytycznej oceny konkretnej sytuacji historycznej również pod kątem społeczno-religijnym. Wydaje się, że jest to możliwe, choć należy zachować daleko idącą ostrożność, by nie popełnić błędów przeszłości, kiedy zbyt łatwo i niesłusznie nazywano taką czy inną instytucję bestią czy Babilonem⁶⁴. Głównym celem działania struktur wyrażonych w symbolach Bestii jest otwarta walka z Bogiem i agresywne dążenie do wyeliminowania Go z przestrzeni życia ludzkiego.

Zwodzeni i męczennicy

W Ap 12,17 wizjoner przedstawia Smoka, który rozgniewany z powodu nieudanej konfrontacji z niewiastą rozpoczyna walkę z resztą, jej potomstwa. Efektem tej walki podjętej przez Bestie jest niezwykła polaryzacja społeczna. Z jednej strony znajdują się mieszkańcy ziemi (Ap 13,3.8.14.16), z drugiej męczennicy (Ap 13,10). Wobec pozostającego w pozornej bezsilności ludu Boga staje lud Bestii⁶⁵. Mieszkańcy ziemi ulegają propagandzie Bestii, współpracują z nimi, są zafascynowani nową rzeczywistością⁶⁶. Stają się wręcz własnością Bestii, nosząc jej znamię (Ap 13,16-17)⁶⁷. Dla wiernych Bogu nie ma miejsca w społeczeństwie

⁶¹ „W identyfikacji pierwszej Bestii, przyjmując ponadhistoryczny charakter całej Ap, można iść dalej i widzieć w niej ogólnie państwo czy potęgę polityczną, która pragnie być adorowana, pragnie odbierać cześć boską i w ten sposób zająć miejsce Boga”. D. Kotecki, *Duch Święty...*, s. 75.

⁶² Tło kulturowe omówił szeroko G.K. Beale (*The Book of Revelation...*, s. 710-715).

⁶³ Por. E. Schüssler Fiorenza, *Apocalisse...*, s. 109-111.

⁶⁴ Zob. C. Berdinan, *La dimension socio-politica...*, s. 67-71.

⁶⁵ Anty-lud, zob. W. Popielewski, *Alleluja!...*, s. 302.

⁶⁶ „Antytetyczne wobec Bożego działania akty Bestii mają swoje ukoronowanie w tym, iż sprawa ona, że ludzie noszą jej znak”. W. Popielewski, *Alleluja!...*, s. 302.

⁶⁷ Ap 13,16: ἵνα δώσιν αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς ἢ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν. Znamię to może w opinii egzegetów nawiązywać do praktyki znakowania zbuntowanych niewolników, pewnych zachowań religijnych w religiach pogańskich lub do żydowskich *tefilin*. Zob. P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 325-326. Wydaje się jednak, że kluczowe znacznie ma związek z pieczętującym lub zaznaczającym (por. Ap 7,1-8; 14,1.9).

„wyzwolonych” od Boga. Są uważani wręcz za element szkodliwy, a ich eliminacja uważana jest za sukces (Ap 13,7). Oprócz wyraźnego nawiązania do klimatu religijno-społecznego, w jakim rozwijało się pierwotne chrześcijaństwo w I w. po Chrystusie w Imperium Rzymskim⁶⁸, w tekście Ap 13 odnaleźć można treści zawsze aktualne. Jedną z nich jest wskazanie, że chrześcijanin nigdy nie jest osobą taką samą jak ci, którzy chrześcijanami nie są. Wytrwała wierność⁶⁹ przekonaniom może okazać się niewygodna dla innych, a zdolność do wyznawania wiary w życiu publicznym może prowokować struktury władzy do reakcji bardzo gwałtownych. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy faktory życia społeczno-politycznego zaczynają być zbieżne z zawartymi w symbolach Bestii i dominować zaczynają fałszywe kultury oraz przekonanie o samowystarczalności ekonomicznej⁷⁰. Nie wolno pomijać jasnego ostrzeżenia, które formułuje autor Ap. Autentyczny chrześcijanin będzie postrzegany jako człowiek jakby nie z tego świata, ale reprezentant przyszłej nowej rzeczywistości, która nadchodzi⁷¹.

Istotny jest również fakt, że pomimo całej dramaturgii zawartych w nim scen Ap 13 posiada również elementy przyszłościowe. Choć wydaje się, że powstała jakaś nowa przestrzeń w rzeczywistości, zamknięta i wroga wobec Boga, Bóg tak naprawdę nie przestaje kontrolować Bestii. Podobnie jak okres działania Szatana, czas Bestii jest ograniczony⁷². Bestie nie są w stanie stworzyć czegoś, co byłoby naprawdę trwałe i niezmienne. Pomimo pozornych zwycięstw, zmierzają ku nieuchronnemu upadkowi (por. Ap 19,19-20)⁷³. Zatem oprócz zachowania odpowiedniej perspektywy niezbędną jest wiara, że Bóg nie tylko nie umarł, ale będąc źródłem życia, odnowi świat, uwalniając go ostatecznie od zła i jego skutków.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu nie było kolejne szczegółowe omówienie egzegetyczne treści Ap 13. Jest ona ze wszechmiar bardzo interesująca zarówno pod względem zawartej w niej bogatej symboliki, jak i niezwyklej dynamiki jej użycia. Tematowi Bestii z Ap 13 poświęcono wiele wartościowych publikacji naukowych. Większość z nich dotyczyła złożonej kwestii użytej w Ap 13 tradycji biblijnych i pozabiblijnych oraz analizy możliwych relacji do sytuacji religijno-społecznej w Imperium Rzymskim w czasie powstania Ap. Coraz częściej podnoszą się jednak głosy, że nie tylko możliwa, ale również konieczna jest aktualizacja jej prorockiego przesła-

⁶⁸ W. Popielewski, *Alleluja!...*, s. 177-178.

⁶⁹ Ap 13,10: ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἀγίων.

⁷⁰ Materialna samowystarczalność połączona z wrogością wobec Boga jest parodią rzeczywistości szczęścia (zob. Ap 18,1-24).

⁷¹ J. López, *La figura de la Bestia...*, s. 229-238.

⁷² 42 miesiące, podobnie jak 1260 dni lub trzy i pół roku, sugerują nietrwałość, ograniczony okres. Również w Ap 13,5 podkreśla się ograniczony czas panowania Bestii. Zob. P. Prigent, *L'Apocalypse de Saint Jean...*, s. 315.

⁷³ Zob. W. Popielewski, *Alleluja!...*, s. 166-183.

nia. Aktualizacja treści Ap pozwala bowiem odkryć na nowo sens chrześcijańskiej wizji rzeczywistości⁷⁴. Powyższa refleksja stanowi tylko przyczynek do dyskusji na temat poszukiwania najbardziej właściwych, szanujących rzeczywisty charakter tekstu, sposobów teologicznej interpretacji Apokalipsy św. Jana.

CHI È COME LA BESTIA? (Ap 13,4). LE STRUTTURE DEL POTERE TRA LA STORIA E LA PROFEZIA

S o m m a r i o

Ap 13 appare nell'insieme dell'Apocalisse di Giovanni come un testo molto ricco sotto l'aspetto del simbolismo adoperato. Però la maggioranza degli esegeti interpretando Ap 13 analizza soprattutto lo sfondo delle usate tradizioni bibliche et extrabibliche. Esiste una varietà degli opinioni riguardanti il problema del possibile influsso del culto imperiale su Ap 13. Si cerca di concretizzare il contesto storico-culturale. Questi sforzi non conducono alla profondità del messaggio teologico. Inoltre non tutte osservazioni trovano oggi un'affidabile conferma scientifica. Partendo dalle osservazioni di U. Vanni l'autore apre una discussione su come scoprire il messaggio profetico nascosto in Ap 13 e come trasmetterlo al mondo odierno.

⁷⁴ U. Vanni, analizzando il significato teologico di Gerusalemme in Ap, conclude: „Adeguatamente interpretata e applicata, la Gerusalemme dell'Apocalisse è stata nel passato, è per noi oggi, sarà anche in futuro in grado di evocare e far gustare creativamente un tipo di esistenza che ci compete, e alla quale aspiriamo tutti”. Tenze, *L'Apocalisse...*, s. 390.